

Wyrok z dnia 3 marca 2005 r.

I UK 189/04

Prawo do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki nie ma charakteru nieutralnego. Wypłata tej emerytury może zostać wstrzymana, jeżeli ustanie przesłanka niemożliwości kontynuowania zatrudnienia z powodu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki ze względu na jego stan zdrowia (art. 134 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 101 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm. oraz w związku z § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki, Dz.U. Nr 28, poz. 149 ze zm.).

Przewodniczący SSN Barbara Wagner, Sędziowie SN: Zbigniew Hajn (sprawozdawca), Andrzej Kijowski.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 3 marca 2005 r. sprawy z odwołania Jolanty L. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w B. (Inspektorat w Z.) o emeryturę, na skutek kasacji Rzecznika Praw Obywatelskich od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 27 kwietnia 2004 r. [...]

o d d a l i ł kasację.

U z a s a d n i e

Zakład Ubezpieczeń Społecznych-Oddział w Z. decyzją z 20 marca 2003 r. wstrzymał od 1 kwietnia 2003 r. wypłatę emerytury wnioskodawczyni Jolancie L. uznając, że prawo do niej nabyła bezpodstawnie. Jej syn Daniel był chory w 1993 r. na chorobę niemieszczącą się w katalogu schorzeń uprawniających matkę do wcześniejszej emerytury na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 15 maja 1989 r.

w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki.

W odwołaniu od decyzji ubezpieczona wyjaśniła, że lekarze uznali chorobę jej syna za upośledzającą w bardzo poważnym stopniu sprawność jego organizmu, co zgodnie z § 1 ust 3 pkt 4 wyżej wymienionego rozporządzenia dało jej prawo do emerytury. Obecnie syn jest niepełnosprawny w stopniu umiarkowanym. Organ rentowy pozbawiając ją emerytury wyrządził jej krzywdę. Jest bez środków do życia, a ma na utrzymaniu 11 - letnią córkę i męża inwalidę I grupy.

Sąd Okręgowy w Łomży wyrokiem z 18 grudnia 2003 r. zmienił wspomnianą decyzję i wznowił Jolancie L. od 1 kwietnia 2003 r. wypłatę emerytury. Sąd ustalił, że okres ubezpieczeniowy wnioskodawczyni wynosi 22 lata 10 miesięcy i 16 dni. Wniosek o emeryturę złożyła 1 czerwca 1993 r. Lekarze rozpoznali u jej syna zapalenie oskrzeli, stan po zapaleniu płuc. Choroby te w bardzo poważnym stopniu upośledzały sprawność jego organizmu. Uzyskaną emeryturę ubezpieczona pobierała przez 10 lat. Powołani przez Sąd biegli lekarze z dziedziny alergologii i pulmonologii po zbadaniu Daniela L. rozpoznali u niego astmę oskrzelową, która nie upośledza sprawności jego organizmu w poważnym stopniu. Nie wymaga on opieki, pielęgnacji lub pomocy. W trakcie przesłuchania przez Sąd jedna biegła wyjaśniła, że nie można wykluczyć, iż Daniel L. 10 lat temu wymagał opieki osoby trzeciej, natomiast druga podała, że nie można tego w sposób jednoznaczny określić. Organ rentowy wstrzymał wnioskodawczyni wypłatę emerytury na podstawie art. 134 ust. 1 pkt 4 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS, zgodnie z którym wypłatę świadczenia wstrzymuje się, jeżeli okaże się, że prawo do niego nie istniało. W ocenie Sądu Okręgowego organ rentowy nie może w wypadku istnienia prawomocnej decyzji o przyznaniu świadczenia wstrzymać jego wypłaty, w oparciu o wskazaną podstawę prawną, bez podstaw do zmiany pierwotnej decyzji lub wydania nowej o odmiennej treści. Taką podstawą faktyczną nie może być odmienna ocena dowodów, w oparciu o które została wydana prawomocna decyzja. Sąd uznał również, że niejednoznaczność stanowisk biegłych spowodowana była brakiem dokumentacji lekarskiej. Brak jest jakiegokolwiek dowodu, na podstawie którego można by zakwestionować stan zdrowia Daniela L. ustalony w zaświadczeniu z 1993 r. Odmienna ocena dowodów dołączonych do wniosku o wcześniejszą emeryturę nie mogła zatem być okolicznością uzasadniającą wszczęcie z urzędu postępowania o ponowne ustalenie

prawa do tego świadczenia. W tym stanie rzeczy pozbawienie Jolanty L. emerytury nie miało postaw prawnych.

Apelację od powyższego wyroku wniósł Oddział ZUS w Z. podnosząc, że analiza dokumentacji lekarskiej wykazała, iż Daniel L. nie jest chory w stopniu wymagającym stałej pomocy matki. Potwierdził to biegły sądowy, który uznał go za częściowo niezdolnego do pracy. Jolanta L. nie spełniała zatem i nie spełnia warunków, od których zależy nabycie prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki.

Po rozpoznaniu apelacji Sąd Apelacyjny w Białymstoku wyrokiem z 27 kwietnia 2004 r. zmienił zaskarżony wyrok i oddalił odwołanie. Sąd stwierdził, że zaistniałe w sprawie fakty stawiają Oddział ZUS w Z. w dwuznacznym świetle. Jolanta L. od 5 marca 1982 r. do 31 marca 1992 r. i od 16 grudnia 1992 r. do 18 czerwca 1993 r. była zatrudniona w tym oddziale ZUS, który, jako pracodawca, sporządził wniosek o emeryturę i przyznał jej dochodzone świadczenie. Obydwa zaświadczenia o stanie zdrowia syna wnioskodawczyni sporządziła lekarka zatrudniona w Przychodni Rejonowej w Z., a nie - jak tego wymaga § 1 pkt 2 rozporządzenia z 15 maja 1989 r. - poradnia specjalistyczna lub oddział szpitalny. Daniel L. ukończył Liceum Ogólnokształcące. W związku z ubieganiem się o zasiłek pielęgnacyjny był kilka razy badany, uzyskując zasiłek pielęgnacyjny. Dnia 24 czerwca 1997 r. został zaliczony do III grupy inwalidów, a 14 października 1998 r. do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności. Sąd Okręgowy oceniając stan zdrowia Daniela L. nie zainteresował się tym, co on obecnie robi. Dopiero na rozprawie apelacyjnej wnioskodawczyni wyjaśniła, że ukończył on Wyższą Szkołę Administracji Publicznej w B. i aktualnie pracuje w Oddziale ZUS w Z. Obecnie jest tylko częściowo niezdolny do pracy. Może pracować jako urzędnik, a ponieważ jego czas pracy wynosi 8 godzin dziennie, to opieka ze strony matki nie jest mu już potrzebna. Jak uznał Sąd Najwyższy w uchwale z 5 czerwca 2003 r., odmienna ocena dowodów dołączonych do wniosku o emeryturę, przeprowadzona przez organ rentowy po uprawomocnieniu się decyzji przyznającej świadczenie, nie jest okolicznością uzasadniającą wszczęcie z urzędu postępowania o ponowne ustalenie prawa do świadczenia na podstawie art. 114 ust. 1 ustawy z 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS. Podstawa prawna zaskarżonej decyzji może zatem budzić wątpliwości co do jej poprawności. W aktach emerytalnych znajduje się jednak dostatecznie dużo nowych dowodów, w oparciu o które należało pozbawić Jolantę L. prawa do emerytury. Jak stwierdził Sąd Najwyższy, w przypadku śmierci

dziecka lub poprawy stanu jego zdrowia czyniącym zbędnym sprawowanie nad nim stałej opieki oraz pielęgnacji, prawo do wcześniejszej emerytury ustaje *ex lege* z mocy art. 101 ustawy z 17 grudnia 1998 r. Prawo to może ustać, ponieważ dotyczy świadczenia o charakterze szczególnym, stanowiącego odstępstwo od ogólnych zasad nabywania prawa do emerytury (uchwała z 28 listopada 2002 r., III UZP 9/02, OSNP 2003 nr 12, poz. 296). Z bezspornych ustaleń wynika, że Daniel L. jest obecnie częściowo niezdolny do pracy. Jest to równoznaczne z niespełnieniem przez jego matkę warunków uzyskania emerytury z rozporządzenia Rady Ministrów z 15 maja 1989 r. W tej sytuacji zaskarżona decyzja, pomimo błędnego uzasadnienia, jest prawidłowa.

W kasacji Rzecznik Praw Obywatelskich zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego w całości. Jako podstawę kasacji Rzecznik wskazał naruszenie prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.), polegające na przyjęciu przez Sąd Apelacyjny, że możliwe jest wstrzymanie wypłaty wcześniejszej emerytury wyłącznie na podstawie tego przepisu, bez wskazania jako podstawy materialnoprawnej rozstrzygnięcia przepisu określającego okoliczności uzasadniające ustanie prawa do tego świadczenia. Skarżący wniósł o uchylenie wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w Białymstoku do ponownego rozpoznania. Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał, że w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne, dotyczące sytuacji prawnej pracowników pobierających wcześniejsze emerytury na podstawie przepisów powołanego w podstawie kasacji rozporządzenia, polegające na rozstrzygnięciu, czy istnieje możliwość wstrzymania wypłaty tego świadczenia i stwierdzenia ustania do niego prawa w wyniku poprawy stanu zdrowia dziecka, czyniącej zbędne sprawowanie nad nim stałej opieki, w sytuacji braku wyraźnego określenia w przepisach takiej okoliczności, jako uzasadniającej ustanie prawa do takiego świadczenia.

W uzasadnieniu kasacji Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał, że wstrzymanie wypłaty świadczenia następuje na podstawie art. 134 ust 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, jeśli powstaną okoliczności uzasadniające ustanie tego prawa. Okoliczności uzasadniające ustanie prawa do świadczeń muszą być *expressis verbis* określone przez ustawodawcę. Z art. 101 pkt 1 ustawy wynika, że prawo do świadczeń ustaje, gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa. Wynikająca z tego przepisu norma ma charakter ogólny i z

tego względu jej zastosowanie wymaga określenia przez ustawodawcę warunków, uzasadniających ustanie prawa do świadczeń. Tak się dzieje na przykład w przypadku ustania prawa do świadczeń rentowych z tytułu niezdolności do pracy. Stosownie do art. 107 prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy oraz jej wysokość ulega zmianie, jeżeli w wyniku badania lekarskiego, przeprowadzonego na wniosek lub z urzędu ustalono zmianę stopnia niezdolności do pracy, brak tej niezdolności lub jej ponowne powstanie. Te dwa przepisy (art. 134 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 107) stanowią zatem materialnoprawną podstawę rozstrzygnięcia w zakresie wstrzymania wypłaty renty z tytułu niezdolności do pracy w związku z ustaniem prawa do tego świadczenia (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2001 r., II UKN 181/00, OSNAPiUS 2002 nr 17, poz. 418, wyrok Sądu Najwyższego z 6 października 2001 r., II UKN 22/00, OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 247). Także odrębny przepis reguluje okoliczności ustania prawa do renty rodzinnej. Zgodnie z art. 107a wniosek w sprawie wyłączenia z kręgu uprawnionych do renty rodzinnej jest okolicznością powodującą ustanie prawa do renty rodzinnej osoby występującej z takim wnioskiem. Z kolei prawo do świadczeń uzależnionych od okresowej niezdolności do pracy ustaje z upływem okresu, na jaki świadczenie przyznano (art. 102 ust. 1 ustawy), natomiast prawo do renty szkoleniowej ustaje z upływem 6 miesięcy w razie braku wniosku o przedłużenie tego okresu lub w innych okolicznościach, wymienionych w art. 102 ust. 2 pkt 2-4 ustawy. Przepisy ustawy nie regulują szczegółowych warunków ustania prawa do emerytury. Jeśli zatem zostały spełnione określone w ustawie warunki uprawniające do emerytury, to prawo do takiego świadczenia ustaje jedynie w wypadku śmierci świadczeniobiorcy (art. 101 pkt 2 ustawy).

System emerytalny przed 1 stycznia 1999 r. obejmował również prawo do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem specjalnej troski. Z analizy przepisów rozporządzenia Rady Ministrów wynika, że prawo do tego świadczenia jest odmianą prawa do wcześniejszej emerytury, ponieważ przysługuje bez względu na wiek po spełnieniu w szczególności dodatkowych warunków związanych ze znacznie dłuższym stażem ubezpieczenia (zatrudnienia). Trzeba przy tym podkreślić, że określona w rozporządzeniu długość stażu ubezpieczenia wymagana do przyznania emerytury jest także wystarczająca przy ubieganiu się o emeryturę po osiągnięciu powszechnie obowiązującego wieku emerytalnego. Prawo do emerytury wcześniejszej może powstać dopiero po złożeniu wniosku pracownika, co odróżnia charakter prawa do emerytury wcześniejszej od emerytury z systemu powszechnego, do której

prawo powstaje *ex lege* z chwilą spełnienia się warunków określonych w ustawie. Ze względu na szczególny charakter tych świadczeń konieczna jest ścisła interpretacja przesłanek nabycia prawa do tego świadczenia i jego zmiany. Przepisy rozporządzenia Rady Ministrów nie przewidują wstrzymania wypłaty świadczenia emerytalnego w sytuacji poprawy stanu zdrowia dziecka, które w chwili oceniania uprawnień matki (ojca) do świadczeń wymagało stałej opieki (dziecko nie ukończyło 16 roku życia). Takie stanowisko znajduje potwierdzenie w orzecznictwie, np. wyroku Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 30 listopada 1994 r., I AUa 325/95 (OSA 1995 nr 1, poz. 1).

Następnie Rzecznik Praw Obywatelskich podniósł, że Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku odwołał się do stanowiska Sądu Najwyższego, zaprezentowanego w uchwale z 28 listopada 2002 r., III UZP 9/02 (OSNP 2003 nr 12, poz. 296). Uchwała ta stwierdzała, że osoba, która spełniała wszystkie warunki do nabycia prawa do wcześniejszej emerytury na podstawie przepisów rozporządzenia z 1989 r., jednak uprawnień tych nie uzyskała na skutek błędnej decyzji organu rentowego, może skutecznie ubiegać się o to prawo, mimo że dziecko zmarło w toku postępowania odwoławczego. Zakres przyznanego świadczenia podlega ustaleniu z uwzględnieniem art. 101 pkt 1 ustawy emerytalnej. W uzasadnieniu uchwały (cz. III) Sąd Najwyższy stwierdził, że „wświetle przepisów rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. przesłanki uzyskania prawa do wcześniejszej emerytury: niemożność kontynuowania zatrudnienia z powodu stanu zdrowia dziecka, posiadanie wymaganego okresu zatrudnienia oraz sprawowanie osobistej opieki nad dzieckiem - muszą zachodzić kumulatywnie. Brak jednej z wymienionych przesłanek powoduje, że prawo do świadczenia nie powstaje. Ponadto jednak przesłanki te muszą występować przez cały okres pobierania świadczenia. Świadczenia ubezpieczenia społecznego, w tym również świadczenie w postaci wcześniejszej emerytury, mają kompensować w pewnym stopniu utratę możliwości uzyskiwania przez ubezpieczonego dochodu własną pracą w razie zaistnienia określonych w prawie ubezpieczenia społecznego ryzyka. Jeśli więc możliwości takie w części lub w całości ponownie zaistnieją, prawo do świadczeń lub ich rozmiar podlegają weryfikacji”.

W ocenie skarżącego regulacja prawa do wcześniejszych emerytur nie daje podstaw do przyjęcia poglądu, że szczególny charakter tych świadczeń uzasadnia odstępstwo od ogólnych zasad nabywania prawa do emerytury. Takie odstępstwo musiałyby znajdować wyraźne podstawy w przepisach ustawy, a ponadto wymaga-

łoby szerszej regulacji ze względu na konieczność unormowania wielu kwestii szczegółowych, w tym przykładowo możliwości przywrócenia prawa do takiego świadczenia, jeżeli w krótkim okresie po ustaniu prawa ponownie wystąpiłyby przesłanki uzasadniające nabycie prawa do takiej emerytury (np. pogorszenie w stanie zdrowia dziecka). Wydaje się jednak, że ustawodawca traktuje emerytury w systemie zabezpieczenia społecznego - to niezależnie od ich charakteru - jako świadczenia nieutralne. W aktualnej sytuacji na rynku pracy z dużym prawdopodobieństwem należy przyjąć, że osoby tracące prawo do świadczeń emerytalno-rentowych nie znajdą odpowiedniego zatrudnienia. Znajdą się zatem w sytuacji osób pozostających bez pracy nie z własnej woli i nie mających innych środków utrzymania, którym z mocy art. 67 ust. 2 Konstytucji RP przysługiwać będzie prawo do zabezpieczenia społecznego. Zakres i formy tego zabezpieczenia społecznego określała w szczególności ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu (jednolity tekst: Dz.U. z 2003 r. Nr 58, poz. 514 ze zm.). Artykuł 23 ust. 2 pkt 3 tej ustawy przewidywał możliwość ubiegania się o prawo do zasiłku przysługującemu bezrobotnemu przez osoby, którym w okresie 18 miesięcy poprzedzających dzień zarejestrowania, ustało prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej, świadczenia rehabilitacyjnego. Osoby, którym ustało prawo do emerytury nie miały podstaw do ubiegania się o taki zasiłek. Analogiczną regulację zawiera art. 71 ust. 2 pkt 3 obecnie obowiązującej ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. Nr 99, poz. 100). W konsekwencji osobom tracącym prawo do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem specjalnej troski pozostaje prawo do ubiegania się o zasiłek okresowy z pomocy społecznej, co stawia ich bez racjonalnego uzasadniania w gorszej sytuacji prawnej przy ochronie ryzyka bezrobocia od osób pobierających renty z tytułu niezdolności do pracy. Przesłanki uprawniające do świadczenia określa § 1 ust. 1 rozporządzenia. Na podstawie tego przepisu prawo do wcześniejszej emerytury przysługuje matce, która nie mogła lub nie może kontynuować zatrudnienia z powodu stanu zdrowia dziecka wymagającego jej stałej opieki oraz pielęgnacji lub pomocy w czynnościach samoobsługowych, jeżeli sprawuje osobistą opiekę nad dzieckiem, które zostało zaliczone do I grupy inwalidów bez względu na przyczynę chorobową inwalidztwa lub zostało zaliczone do II grupy inwalidów z powodu jednego ze stanów chorobowych wymienionych w ust. 3. Użyte w przepisie określenia "inwalidztwo I lub II grupy" oznaczało według terminologii obowiązującej w dacie przyznania prawa do emerytury całkowitą nie-

zdolność do pracy i niemożność samodzielnej egzystencji w pierwszym przypadku i w drugim przypadku niezdolność do wykonywania jakiejkolwiek pracy z powodu stanów chorobowych wymienionych w ust. 3. Są to stany uniemożliwiające samodzielne poruszanie się wobec zmian fizycznych (pkt 1), uniemożliwiające samodzielność w decyzjach lub czynnościach życia codziennego wobec zmian psychicznych (pkt 2), upośledzające sprawność organizmu wobec zmian psychofizycznych - lekkiego upośledzenia umysłowego z towarzyszącymi kalectwami znacznego stopnia (pkt 3) oraz inne stany chorobowe upośledzające w bardzo poważnym stopniu sprawność organizmu (pkt 4). Dla stwierdzenia spełnienia tego warunku w stosunku do dziecka mającego ukończone 16 lat wymagane było orzeczenie o inwalidztwie, czyli o całkowitej niezdolności do pracy z powodu stanów wymienionych w ust. 3 i o niezdolności do samodzielnej egzystencji z powodu innych zmian chorobowych. Orzeczenie o niezdolności do pracy nie mogło być wymagane w stosunku do dziecka w wieku poniżej 16 lat, gdyż takie dziecko jest niezdolne do wykonywania zatrudnienia z powodu wieku niezależnie od stanu zdrowia. W takim przypadku wymagane było stwierdzenie przez poradnię specjalistyczną lub oddział sprawujący opiekę medyczną jednego z wymienionych w ust. 3 stanów chorobowych powodujących konieczność opieki.

Wnioskodawczyni Jolanta L. posiadała wymagany staż zatrudnienia (ponad 20 lat) i nie mogła kontynuować zatrudnienia z powodu stanu zdrowia syna. Dołączone do wniosku o przyznanie emerytury zaświadczenia nie budziły zastrzeżeń, że warunek stanu chorobowego dziecka został spełniony. W tej sytuacji decyzją z 4 czerwca 1993 r. organ rentowy przyznał wnioskodawczyni wcześniejszą emeryturę od 1 maja tego roku. Opinie biegłych, wydane po przeprowadzeniu wywiadu, badania przedmiotowego i na podstawie dokumentacji medycznej nie mogły zostać uznane za dowodzące, że stan zdrowia syna wskazany w zaświadczeniach, będących podstawą wydania decyzji przyznającej emeryturę, został ustalony w sposób nieprawidłowy. Postępowanie o ponowne ustalenie prawa do świadczeń nie może być wszczęte na innej podstawie, niż wymieniona w przepisie art. 114 ust. 1 ustawy. Występujące w tym zakresie wątpliwości wyjaśniła podjęta na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 5 czerwca 2003 r., III UZP 5/03 (OSNP 2003 nr 18, poz. 442). Wznowienie postępowania na tej podstawie w sposób oczywisty ogranicza prawomocność, czy też niewzruszalność decyzji przyznającej świadczenie. W niniejszej sprawie nie uzyskano nowych dowodów, nie ujawniono też okoliczności nieznanymi organowi rentowemu w chwili orzekania o

prawie do wcześniejszej emerytury. Nie powstały zatem okoliczności uzasadniające wszczęcie z urzędu postępowania o ponowne ustalenie praw do świadczenia w trybie tego przepisu.

Z konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawnego wynika obowiązek poszanowania trwałości prawomocnych decyzji organów rentowych, orzekających o prawach do świadczeń. Rozstrzygnięcia takie mogą być wzruszane tylko w wyjątkowych, ustawowo określonych przypadkach. Artykuł 134 ust. 1 pkt 1 ustawy nie może stanowić samodzielnej podstawy materialnoprawnej do zweryfikowania uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki przyznanych na podstawie prawomocnej decyzji organu rentowego. Celem tego przepisu jest ochrona finansów ubezpieczeń społecznych przed ewentualnym wypłaceniem świadczenia, kiedy obowiązek wypłaty ustaje. Wobec braku przepisów wyraźnie określających, że poprawa stanu zdrowia dziecka i związany z tym brak konieczności stałej opieki ze strony matki stanowią przesłankę uzasadniającą ustanie jej prawa do wcześniejszej emerytury stwierdzić należy, że brak jest podstaw do przyjęcia, że zaskarżona decyzja jest prawidłowa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kasacja podlega oddaleniu, ponieważ nie ma usprawiedliwionych podstaw. Sąd Najwyższy rozpoznaje sprawę w granicach podstaw kasacyjnych, a ponieważ skarżący nie zarzucił naruszenia przepisów postępowania Sąd Najwyższy jest związany podstawą faktyczną zaskarżonego wyroku przy ocenie naruszenia prawa materialnego (art. 393¹¹ § 1 i 2 k.p.c.).

Bezpodstawny okazał się zarzut naruszenia art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (powoływanej dalej, jako „ustawa o emeryturach i rentach z FUS”), polegającego na przyjęciu przez Sąd Apelacyjny, że możliwe jest wstrzymanie wypłaty wcześniejszej emerytury wyłącznie na podstawie tego przepisu bez wskazania jako podstawy materialnoprawnej rozstrzygnięcia przepisu określającego okoliczności uzasadniające ustanie prawa do tego świadczenia.

Przepis artykuł 134 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS stanowi, że wypłatę świadczeń wstrzymuje się, jeżeli powstaną okoliczności uzasadniające zawieszenie prawa do świadczeń lub ustanie tego prawa. Z treści tego prze-

pisu wynika zatem, i tu należy zgodzić się ze skarżącym, że nie stanowi on samodzielnej podstawy wstrzymania wypłaty świadczeń, bowiem wstrzymanie ich wypłaty zostało uzależnione - między innymi - od powstania okoliczności uzasadniających ustanie prawa do świadczeń. Przepis ten odsyła zatem do innych przepisów, które określają okoliczności uzasadniające ustanie prawa do świadczeń. Zawiera je rozdział 1 działu VIII ustawy o emeryturach i rentach z FUS, zatytułowany „Powstanie i ustanie prawa do świadczeń”. Rozdział ten składa się z trzech artykułów. Pierwszy z nich (art. 100) określa przesłanki powstania prawa do świadczeń, zaś dwa kolejne, tj. art. 101 i 102, określają przesłanki ustania takiego prawa. Artykuł 101 pkt 1 ustanawia ogólną zasadę, zgodnie z którą, prawo do świadczeń ustaje, gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa. Artykuł 101 pkt 2 potwierdza regułę, że prawo do świadczeń ustaje wraz ze śmiercią osoby uprawnionej. Natomiast art. 102 wskazuje sytuacje, w których, niezależnie od przyczyn wynikających z ogólnej zasady określonej w art. 101 pkt 1 i przyczyny z art. 101 pkt 2, ustaje prawo do świadczeń uzależnionych od okresowej niezdolności do pracy oraz prawa do renty szkoleniowej. Z porównania tych przepisów wynika, że prawo do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki, określone w rozporządzeniu Rady Ministrów z 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki (Dz.U. Nr 28, poz. 149 ze zm., powoływanego dalej, jako „rozporządzenie z 1989 r.”), podlega zasadzie ustalonej w art. 101 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Dla ustania tego prawa wystarczy zatem stwierdzenie ustania któregośkolwiek z warunków wymaganych do uzyskania wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki. Przepis artykuł 101 pkt 1 określa zatem w ten sposób, w odniesieniu do rozważanej emerytury, okoliczności „uzasadniające ustanie tego prawa” i tym samym wstrzymanie wypłaty świadczenia w rozumieniu art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS.

W związku z powyższym nietrafna okazała się przedstawiona w kasacji argumentacja, zgodnie z którą norma art. 101 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, stanowiąca, że prawo do świadczenia ustaje, gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa, ma charakter zbyt ogólny i z tego względu jej zastosowanie wymaga określenia przez ustawodawcę warunków, uzasadniających ustanie prawa do świadczeń. Wystarczającą przesłanką ustania prawa

jest bowiem ustanie któregokolwiek z warunków wymaganych do uzyskania prawa. W przypadku prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem, warunkiem, który może ustać jest brak możliwości kontynuowania zatrudnienia z powodu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki ze względu na jego stan zdrowia. Drugi warunek uzyskania tego prawa (posiadanie wymaganego okresu zatrudnienia) ma bowiem charakter stały, w tym sensie, że jeśli został raz spełniony, to nie może już ustać (§ 1 ust 1 i 3 rozporządzenia z 1989 r.). Wynika stąd, że w wypadku np. śmierci dziecka lub poprawy stanu jego zdrowia, gdy zbędne staje się sprawowanie nad nim stałej opieki oraz pielęgnacji, prawo do wcześniejszej emerytury ustaje *ex lege*. Występowanie wskazanego wyżej, zmiennego (dotyczącego okoliczności, które mogą ulec zmianie lub ustać) warunku odróżnia wcześniejszą emeryturę z tytułu opieki nad dzieckiem od emerytury przysługującej na zasadach ogólnych i już z tego względu świadczenie to nie może być uznane za nieutralne. Analogiczny pogląd Sąd Najwyższy wyrażał już kilkakrotnie, między innymi w wyrokach: z dnia 2 czerwca 1998 r., I UKN 95/98, OSNAPiUS 1999 nr 11, poz. 376; z dnia 28 listopada 2002, III UZP 9/02, OSNP 2003 nr 12, poz. 296; z dnia 2 grudnia 2003 r., II UK 199/03, OSNP 2004 nr 18, poz. 319; z dnia 25 listopada 2004 r., III UK 153/04. W szczególności w wyroku z 28 listopada 2002 (III UZP 9/02) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że praktyka dalszej wypłaty wcześniejszych emerytur z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki, pomimo ustania warunków wymaganych do uzyskania tego świadczenia, wynika częściowo z nietrafnego utożsamiania ich z emeryturami przysługującymi na zasadach ogólnych, tj. z tytułu osiągnięcia wieku emerytalnego i posiadania wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego. Emerytura przyznana na zasadach ogólnych, przy założeniu, że wymagane okresy składkowe i nieskładkowe zostały ustalone prawidłowo, stanowi świadczenie nieutralne. Nie dotyczy to jednak emerytury wcześniejszej, w przypadku której przesłanki jej nabycia, w szczególności przesłanka niemożności kontynuowania zatrudnienia w związku z poprawą stanu zdrowia dziecka, a nawet zmianą warunków rodzinnych, mogą ustać.

Nieprzekonujące są również dalsze argumenty przytoczone w uzasadnieniu kasacji w celu wsparcia tezy, że norma prawna stanowiąca, iż prawo do świadczenia ustaje, gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do jego uzyskania (art. 101 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS), ma charakter zbyt ogólny i z tego względu jej zastosowanie wymaga dookreślenia przez ustawodawcę w każdym wy-

padku warunków uzasadniających ustanie konkretnego prawa do świadczeń. Skarżący ilustruje tę tezę przykładami tego typu dookreśleń w samej ustawie o emeryturach i rentach z FUS, wskazując na art. 107a, dotyczący przypadku wyłączenia z kręgu uprawnionych do renty rodzinnej, art. 102 ust. 1 w wypadku świadczenia uzależnionego od okresowej niezdolności do pracy, art. 102 ust. 2 pkt 2 - pkt 4 w odniesieniu do renty szkoleniowej, konkludując równocześnie, że „przepisy rozporządzenia Rady Ministrów nie przewidują wstrzymania wypłaty świadczenia emerytalnego w sytuacji poprawy stanu zdrowia dziecka, które w chwili oceniania uprawnień matki (ojca) do świadczeń wymagało stałej opieki.” Argument ten został trafnie podważony w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z 25 listopada 2004 r. (III UK 153/04) wydanego w analogicznej do niniejszej sprawie, w której Rzecznik Praw Obywatelskich złożył kasację uzasadnioną analogicznie do skargi będącej przedmiotem obecnego rozpoznania. Sąd Najwyższy wskazał, że po pierwsze - podając wymienione wyżej przykłady unormowań prawnych Rzecznik Praw Obywatelskich nie dostrzegł innych sytuacji, w których przepisy tego typu „dookreśleń” nie formułują, a nie ulega wątpliwości, że zmiana sytuacji, polegająca na późniejszym „braku wymaganej przesłanki ustawowej” (zmiennej), powoduje utratę prawa do określonego świadczenia, np. w wypadku renty rodzinnej przysługującej uczącemu się dziecku po ukończeniu 16 lat życia, w sytuacji, gdy przerwie ono naukę przed ukończeniem 25 roku życia - art. 68 ust. 1 pkt 2 tej ustawy o emeryturach i rentach z FUS - lub renty rodzinnej przysługującej wdowie z tego tytułu, że wychowuje ona dziecko, które nie ukończyło jeszcze 16 lat, w sytuacji, gdy dziecko to umrze - art. 70 ust. 1 pkt 2 tej ustawy. Po drugie - pogląd, że norma sformułowana w art. 101 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS wymaga określenia przez ustawodawcę „warunków uzasadniających ustanie prawa do świadczeń”, jest nietrafny także i z tej przyczyny, że w istocie zakłada on, iż norma ta w ogóle jest zbędna, skoro w każdej sytuacji należałoby powoływać się na inny przepis prawny „potwierdzający” dopuszczalność jej zastosowania. Sąd Najwyższy przekonująco podważył również podniesiony przez Rzecznika Praw Obywatelskich argument wskazujący, że „osobom tracącym prawo do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem specjalnej troski pozostaje prawo ubiegania się o zasiłek okresowy z pomocy społecznej, co stawia ich bez racjonalnego uzasadnienia w gorszej sytuacji prawnej przy ochronie ryzyka bezrobocia od osób pobierających renty z tytułu niezdolności do pracy”, stwierdzając, że nie może to usprawiedliwiać postulatu nieprzestrzegania zasad prawnych obowiązujących w

zakresie prawa ubezpieczeń społecznych, a jedynie może wskazywać na ewentualną celowość stosownych inicjatyw zmian przepisów.

Powyższe rozważania uzasadniają wniosek, że wbrew postawionemu w kasacji zarzutowi, Sąd Apelacyjny nie naruszył art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Sąd prawidłowo wskazał bowiem art. 101 pkt 1 tej ustawy jako podstawę ustania prawa wnioskodawczyni do wcześniejszej emerytury, ustalając, czego skarżący nie zakwestionował, że skoro Daniel L. jest obecnie częściowo niezdolny do pracy, to jego matka nie spełnia warunków określonych w rozporządzeniu z 1989 r. i tym samym została spełniona przesłanka, od której art. 134 ust.1 pkt 1 uzależnia wstrzymanie wypłaty świadczeń.

Wobec powyższego Sąd Najwyższy, na podstawie art. 393¹² k.p.c., orzekł jak w sentencji.

=====